

ПРОБЛЕМА ВІДТОКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ З УКРАЇНИ: ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

Чімишенко С. М.

DOI 10.37203/kibit.2019.42.06

УДК: 331.556.4:331.126: 378.3(477)
JEL: J 61

CHIMISHENKO S. M.
0000-0002-1904-9125
chimushenko@kibit.edu.ua

Kiev Institute of Business and Technology

ЧИМИШЕНКО С. М.
0000-0002-1904-9125
chimushenko@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій

Анотація: В статті розглядаються проблемні питання відтоку людського капіталу, тобто людей з набутими освітою, досвідом роботи, ідеями тощо, в контексті реформування системи вищої освіти в Україні.

Концепція людського розвитку, що сформувалась у світі за останні 20–25 років, розглядає розвиток людини як основну мету і критерій суспільного прогресу. З урахуванням одного з прав людини – на вільне переміщення та вибір місця проживання – ця концепція є визначальною при формуванні міжнародних міграційних потоків в сучасному світі.

Від розподілу населення по країнах та від якості людського капіталу залежить рівень економічного і соціального розвитку окремої країни і світу в цілому. Тому міграційна політика багатьох країн направлена на відбір найбільш якісного людського капіталу за рахунок трудової міграції: квоти на працевлаштування формуються з метою залучення або інтелектуального потенціалу, або представників найбільш дефіцитних професій.

Освітній аспект людського капіталу, що розглядається в статті, це якість і доступність вищої освіти, її здатність забезпечити вимоги сучасного бізнесу та стати фактором утримання в Україні якісного людського капіталу.

Україна зараз знаходиться в процесі активного відтоку людського капіталу, в тому числі молоді, яка обирає місцем здобування освіти інші країни. Серед причин такого становища важливе місце займає бажання української молоді забезпечити собі можливість працевлаштування за кордоном, адже рівень оплати праці за кордоном набагато перевищує рівень зарплат в Україні.

Питання відтоку людського капіталу є багатоаспектним, тому й вирішення проблеми має бути комплексним. Разом із реформуванням системи освіти в Україні мають бути реформовані всі сфери суспільного життя з урахуванням досвіду європейських країн та найбільш розвинених країн світу.

Ключові слова: Людський капітал, вища освіта за кордоном, вища освіта в Україні, працевлаштування, реформування системи освіти.

Для цитування: Чімишенко С. М. Проблема відтоку людського капіталу з України: освітній аспект. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2019. № 3 (42). С. 39-44 DOI 10.37203/kibit.2019.42.06

THE PROBLEM OF THE OUTFLOW OF HUMAN CAPITAL FROM UKRAINE: EDUCATIONAL ASPECT

Abstract: The article deals with the problematic issues of the outflow of human capital, ie people with acquired education, work experience, ideas, etc., in the context of reforming the higher education system in Ukraine.

The concept of human development, which has emerged in the world over the last 20-25 years, considers human development as the main goal and criterion for social progress. Considering one of the human rights - free movement and choice of place of residence - this concept is crucial in shaping international migration flows in the modern world.

The level of economic and social development of the individual country and the world as a whole depends on the distribution of the population by countries and on the quality of human capital. Therefore, the migration policy of many countries is aimed at selecting the highest quality human capital through labor migration: employment quotas are formed for the purpose of attracting either the intellectual potential or representatives of the most rare professions.

The educational aspect of human capital discussed in the article is the quality and accessibility of higher education, its ability to meet the demands of modern business and to become a factor in maintaining quality human capital in Ukraine.

Ukraine is now in the process of an active outflow of human capital, including young people, who are choosing places of education to other countries. Among the reasons for this situation is the desire of Ukrainian youth to secure employment abroad, since the level of wages abroad far exceeds the level of wages in Ukraine.

The issue of human capital outflows is multidimensional, so the solution to the problem must be complex. Together with the reform of the education system in Ukraine, all spheres of public life should be reformed, taking into account the experience of the European countries and the most developed countries of the world.

Keywords: Human capital, higher education abroad, higher education in Ukraine, employment, reform of the education system

Cite as: Chimishenko S. M. The Problem of The Outflow of Human Capital From Ukraine: Educational Aspect. Herald of Kiev Institute of Business and Technology. 3 (42). 39-44 DOI 10.37203/kibit.2019.42.06

Постановка проблеми. В контексті сталого розвитку найважливішим ресурсом є людина. Адже в широкому сенсі тільки людина може виступати джерелом ідей, робочої сили, засобів створення доданої вартості тощо. Від розподілу населення по країнах та від якості людського капіталу залежить рівень економічного і соціального розвитку окремої країни і світу в цілому.

Людський капітал, як соціально-економічна категорія — це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання суспільних доходів. [4]

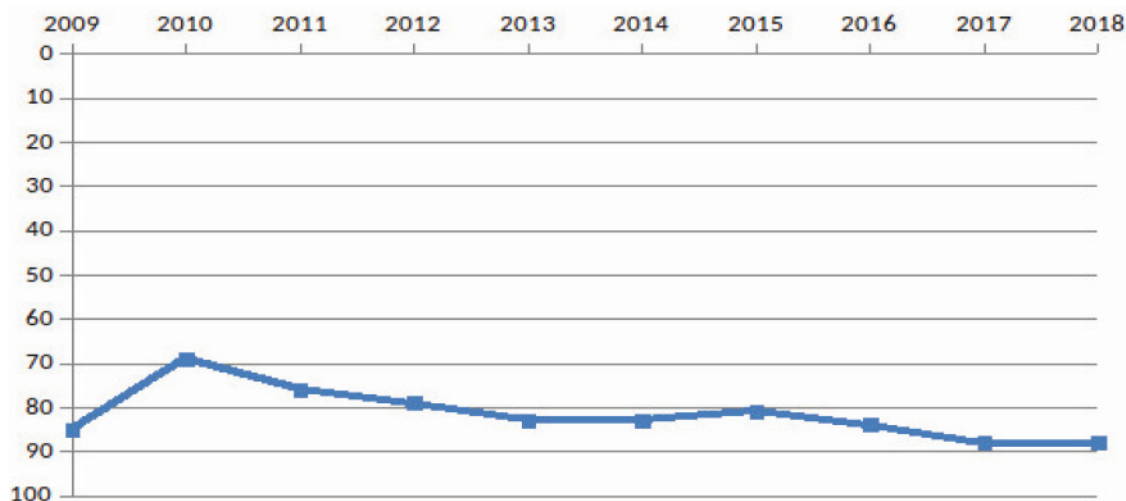
Поштовхом до розвитку теорії людського капіталу стали праці 50х–60х рр. XX століття американського вченого Т.Шульца (в 1979 році йому було присуджено Нобелівську премію в галузі економіки), який, досліджуючи джерела економічного зростання, виділив у самостійний фактор невідомий до того параметр, що спочатку був названий “залишковим чинником”. Надалі його було ідентифіковано як продуктивні здібності, що набуваються і розвиваються людиною [1]. В результаті плідної роботи відомих нині вчених, серед яких ще один лауреат Нобелівської премії – Г.Беккер, була сформульована концепція людського капіталу [2]. Виділення чинника “людський капітал” дало можливість

ідентифікувати принципово важливе джерело економічного зростання, яким є знання й компетенція, а отже, правильно визначити економічну роль освіти, науки, охорони здоров'я та інших нематеріальних галузей людської діяльності, які до цього розглядалися як непродуктивні.

Поняття “людський капітал” означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, але й визнання необхідності інвестування в людину. Адже саме людський розвиток має забезпечити свободу повною мірою реалізувати потенціал кожного людського життя. [5]

Концепція людського розвитку, що сформувалась у світі за останні 20–25 років, розглядає розвиток людини як основну мету і критерій суспільного прогресу. Основні цілі людського розвитку формуються у трьох напрямках: перший – можливість прожити довге життя, підтримуючи хороший стан здоров'я, другий – одержання освіти, третій – доступ до засобів, що забезпечують гідний рівень життя. Якщо ці основні положення не реалізовано, то більшість інших цілей залишаються недосяжними.

З метою систематизації даних про розвиток окремої країни та її місце в світовому співтоваристві серед багатьох параметрів виділяють в тому числі індекс людського розвитку – індекс для порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя, рівень охорони здоров'я, соціальної захищеності, довголіття, екології, рівень злочинності, дотримання

Мал.1 Індекс людського розвитку в Україні. [3]

прав людини і ВВП на душу населення. У 2019 році ООН опублікувала звіт Human Development Indices and Indicators, в якому Україна посіла 88 місце серед 189 країн. Згідно з рейтингом ООН, індекс людського розвитку в Україні 0.751, очікувана тривалість життя в Україні 72 роки, очікувана тривалість навчання 15 років, а середня – 11, 3 роки.

Цей індекс ілюструє найважливіші параметри життя в країні і опосередковано впливає на рівень міграції. Адже природньо, що людина обирає місцем свого проживання країну з найбільш сприятливими умовами. Цей процес в останнє десятиріччя набув неабиякої активності у зв'язку із дестабілізацією обстановки в країнах Близького Сходу, Південної Америки, спрощенням перетину кордонів для країн Євросоюзу та деяких країн, що підписали угоду про асоціацію з Євросоюзом. Все це призвело до суттєвого перерозподілу людського капіталу в сучасному світі. При цьому міграційна політика багатьох країн направлена на відбір найбільш якісного людського капіталу за рахунок трудової міграції: квоти на працевлаштування формуються з метою залучення або інтелектуального потенціалу, або представників найбільш дефіцитних професій.

На сьогоднішній стан людського капіталу України є досить негативним: населення стрімко скорочується та старіє; народжуваність значно нижче рівня, необхідного для простого відтворення населення; частка працездатного населення зменшується; зростає трудова міграція, особливо втрачає Україна інтелектуальний капітал; відбувається погіршення стану здоров'я населення, що призводить до нестачі кваліфікованого людського капіталу в усіх галузях економіки.

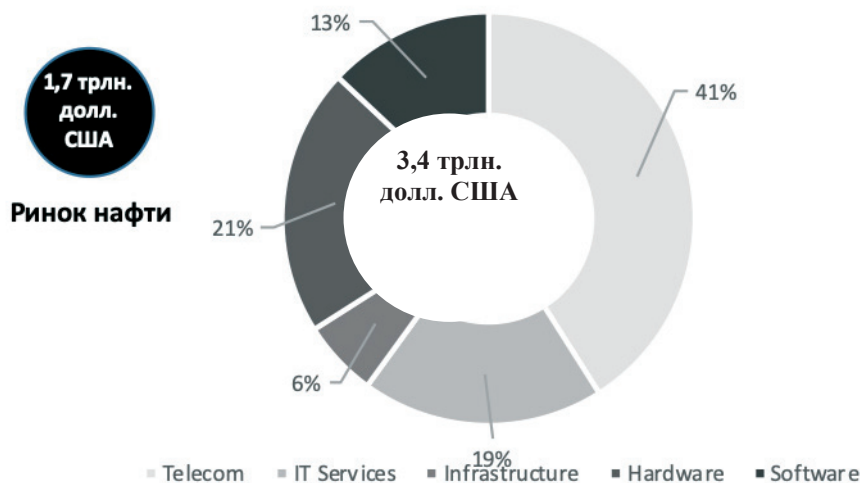
Людські ресурси є визначальними у процесі створення валового внутрішнього продукту, його споживанні, а відтак, утворення доданої вартості. При цьому важливим є й той факт, чий

продукт споживає населення країни, тобто для якої країни населення утворює додану вартість. Але для збільшення обсягу валового внутрішнього продукту й доданої вартості важливим також є якість людського ресурсу та людського капіталу.

Відомо, що трендом сучасної глобалізованої економіки є торгівля технологіями. Осередком створення новітніх технологій є країни Євро-союзу та Сполучені Штати Америки. Саме ці країни є лідерами серед країн, до яких виїжджає найбільше кваліфікованих та висококваліфікованих працівників та науковців. Вони приймають активну участь у створенні новітніх технологій, доля яких у валовому внутрішньому продукті постійно зростає. Зрештою ці технології купують країни з яких виїхали зазначені фахівці, і які втратили можливість самостійно створити відповідні технології.

Такий тренд можна ілюструвати на прикладі світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій (Мал. 2)

Таким чином можна спостерігати кумулятивний ефект від перерозподілу висококваліфікованих фахівців на прикладі України: Україна не може конкурувати власними високими технологіями в світі, внаслідок цього не розвинений найбільш прибутковий сегмент економіки; обсяг валового внутрішнього продукту недостатній для задоволення потреб населення, тому зростає доля імпорту, доля експорту стабільно мала; населення вкладає кошти в розвиток економік і технологій інших країн, внаслідок чого перерозподіл валового внутрішнього продукту України не в змозі забезпечити оптимальний рівень життя населення внаслідок чого люди прагнуть виїхати за кордон і ми втрачаємо людський капітал, натомість в Україні залишається переважно непрацездатне населення.

Мал. 2 Структура глобального ІКТ ринку (в порівнянні з ринком нафти) у 2016 році. [9]

Схожа ситуація в освіті: збільшення кількості бажаючих навчатися за кордоном створює умови для розвитку освіти за кордоном і її занепаду в Україні, адже недостатність і недосконалість структури валового внутрішнього продукту в Україні не сприяє створенню нових робочих місць; відсутність дуальної освіти і дистанціювання бізнесу від процесу підготовки молодих фахівців знижує впевненість молоді у своїй затребуваності після закінчення закладів вищої освіти, а відтак українська освіта не може конкурувати з освітою Європейських країн, що знаходяться поруч.

Таким чином, поняття людського капіталу має багато аспектів. В статті розглядається освітній аспект – якість і доступність вищої освіти, здатність її забезпечити вимоги сучасного бізнесу та стати фактором утримання в Україні якісного людського капіталу.

За даними рекрутингового ресурсу Robota.ua темпи зниження чисельності населення України: за 2015 рік – 168,4 тис. осіб (0,39%), за 2016 рік – 176,0 тис. осіб (0,41%), за 2017 рік – 198,1 тис. осіб (0,47%), за 2018 рік – 233,2 тис. осіб (0,55%). У 2017 році населення України складало 44,2 млн. людей. З урахуванням темпів зниження чисельності населення прогноз на чисельність населення України у 2050 році – 36,4 млн., у 2100 році – 28,2 млн. людей.

Також за цими даними 90% дозволів на роботу в Польщі отримали українці: лише за півроку у 2019 році Польща видала 846 тис. дозволів на роботу. 97% чеських роботодавців мають намір набирати працівників з України. В Німеччині відкритими є 1 млн. 325 тис. вакансій і з 1 січня 2020 року вона спрощує процес видачі дозволів на роботу для українців.

Таким чином, ми зараз знаходимось в процесі активного відтоку людського капіталу з України. Тому є багато причин, серед яких втрата довіри населення України до вітчизняної системи освіти.

В Україні діє досить успішний бізнес по підготовці та влаштуванню українських дітей і молоді на навчання до зарубіжних навчальних закладів. Ця послуга дедалі набирає популярності серед населення. Багато сімей в Україні мають за мету відправити дітей вчитися за кордон. Такий висновок можна зробити за результатами освітніх виставок, які щорічно проводяться в Україні. Для прикладу, розглядаючи виставку «Освіта за кордоном», що проводиться компанією «Study.ua» і представляє в Україні величезну кількість навчальних закладів з багатьох країн Європи, США, Канади та інших країн, можна помітити неабияку активність учасників та відвідувачів: до кожного учасника вишиковуються довгі черги, люди активно цікавляться умовами та вартістю навчання за кордоном. На виставці «Інновації в освіті», що організовується

за сприяння Міністерства освіти і науки України і представляє всі рівні вітчизняної освіти в контексті інновацій, активність учасників та відвідувачів значно менша: при значно більшій кількості учасників, інтерес відвідувачів незначний, більшість учасників представляють свої навчальні заклади завдяки адміністративному ресурсу, директивно і формально.

Це лише ілюстрація, яка показує загальний стан освіти в Україні і тенденції до виїзду молоді на навчання за кордон.

Аналіз освітніх програм зарубіжних і вітчизняних закладів вищої освіти показав, що великої різниці в їх наповненні навчальними дисциплінами немає. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка майже ідентичний. При цьому вартість навчання в європейських, американських і канадських закладах вищої освіти коливається в межах від 25 до 80 тис. євро або доларів на рік. За 4 роки навчання це від 100 до 400 тис. у відповідній валюті. Такі суттєві інвестиції в зарубіжну освіту не відлякують багатьох українців, які мають достатні доходи.

Вартість навчання в українських закладах вищої освіти коливається від 10-20 тис. грн. (400-800 дол. США) до 30-70 тис. грн. (1200-3000 дол. США) за рік. Але така конкурентна перевага чомусь не досить приваблює українців, адже з кожним роком конкурс абітурієнтів в українські виши знижується. На багато спеціальностей взагалі не можна забезпечити конкурс.

Серед причин такого становища важливе місце займає бажання української молоді забезпечити собі можливість працевлаштування за кордоном, адже рівень оплати праці за кордоном набагато перевищує рівень зарплат в Україні. При цьому важливими факторами також виступають умови та рівень життя в зарубіжних країнах, доступ до світової культурної спадщини, можливість вільно подорожувати і мати доступ до новітніх досягнень технічного прогресу.

Проте рівню життя та оплати праці завжди відповідає і рівень цін. Насамперед це стосується цін на оренду житла. Так, вартість оренди житла в Польщі коливається від 400-700 дол. США в провінції до 550-1100 дол. США у Варшаві. [7]

Вартість оренди житла в Лондоні в 10 разів, а в Парижі в 5 разів більша, ніж у Польщі.

При цьому вартість оренди житла в Україні в середньому становить від 130-250 дол. США в провінції до 400-1500 дол. США в Києві. [8]

Якщо не орієнтуватись на столиці, вартість оренди житла в Україні втричі менша за вартість у Польщі. В інших країнах вартість оренди житла значно вища.

За рахунок позитивного торговельного балансу та достатніх обсягів валового внутрішнього продукту забезпечуються умови сталого розвитку економік цих країн. Саме на розвиток

технологій, що займають значну частку в експорті, суттєво впливає міграція висококваліфікованих фахівців. Але доля таких фахівців в загальному обсязі трудової міграції досить мала. Тобто розвинені країни меншим ресурсом створюють найбільш прибутковий сегмент валового внутрішнього продукту. Натомість в Україні досить низький попит на висококваліфікованих фахівців, адже майже 40% робочих місць із застосуванням переважно ручної праці [10]. Це відбувається внаслідок неконкурентоздатності України на глобальному ринку технологій.

Що стосується можливості працевлаштування за кордоном з подальшим залишенням на постійне проживання, то це питання чітко регламентоване законодавством країни перебування і суворо обмежено квотами на видачу дозволів на роботу. Переважна більшість дозволів видаються на робітничі професії, на роботу в сільському господарстві. Вірогідність отримання контракту на роботу в сфері менеджменту, фінансів, науки або освіти є дуже низькою. Основна маса випускників зарубіжних вишів або мають погодитись працювати не за спеціальністю в сфері обслуговування, на позиціях робітників або у сільському господарстві, або змушені повертатись в Україну.

Таким чином питання працевлаштування на постійній основі в зарубіжних країнах, а тим більше отримання постійного дозволу на проживання або громадянства не відповідають сподіванням українців.

Висновки. Питання відтоку людського капіталу є багатоаспектним. Навіть освітній аспект має складну структуру, яка також пов'язана з іншими аспектами цієї проблеми. Тому й вирішення проблеми має бути комплексним. Разом із реформуванням системи освіти в Україні мають бути реформовані всі сфери суспільного життя. Реформування має здійснюватись за європейськими стандартами та стандартами найбільш розвинених країн світу.

Тільки за умов позитивної динаміки таких реформ можна сподіватись на уповільнення темпів відтоку людського капіталу. Адже цілком природно, що за всіх рівних умов найбільш вигідно навчатись, працювати, заробляти собі на життя й забезпечувати собі гідне життя в старості саме в своїй країні, де людина має своє середовище, житло і родичів. В будь-якому випадку отримання вищої освіти і початковий етап становлення за обраною професією мають відбуватись у рідному ментальному та мовному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. N.Y., 1964, 402 p. ISBN: 0-226-04119-0
2. Shultz T. Investment in Human Capital. An American Economic Review, Vol. 51, No.1 N.Y.L., 1961, P. 1-17

3. Україна в міжнародних рейтингах [Електронний ресурс] / Фонд підтримки винаходів Мінекономрозвитку. Режим доступу: <https://www.sfii.gov.ua/ukrain-v-mizhnarodnykh-reytingakh/>

4. Грішнова О. А. Ефективність освіти як чинник мотивації інвестицій в людський капітал // Регіональні перспективи. – 2002. – №3–4 (22–23). – С.69–72.

5. Доклад о человеческом развитии 2016. – [Електронний ресурс] / UNiLibrary, Режим доступу: https://www.oecd-ilibrary.org/economic-and-socialdevelopment/2016_58f3a150-ru.

6. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ / під кер. О. Пишуліної. – К: Видавництво “Заповіт”, 2018. – 365 с.

7. Скільки коштує оренда квартири у Польщі? [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukr.net.pl/1dMHMR3R>

8. Оренда квартир в Україні: де найбільше пропозицій і яка середня вартість (інфографіка) [Електронний ресурс] / Finance.ua. Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/429447/orenda-kvartyr-v-ukrayini-de-najbilshe-propozytisij-i-yaka-serednya-vartist-infografika>

9. Підгайна Є. «Фізична карта ІТ-світу: хто найбільше заробляє на новітніх технологіях» [Електронний ресурс] / Mind. Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20179545-fizichna-karta-it-svitu-hto-najbilshe-zaroblyae-na-novitnih-tehnologiyah>

10. Фогел Х.С. Аналіз міграції висококваліфікованих кадрів і міграційної політики України, [Електронний ресурс], ГО «Агенція Європейських Інновацій», 2018, 10 с., Режим доступу: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-migratsiyi-i-migratsijnoyi-polityky-Ukrayiny.pdf>

11. Романенко О.В. Відкритість буття людини у глобалізованому суспільстві / Буття людини в суспільстві: відносини, спілкування, духовність: історико-філософський ракурс, К.: Промінь, 2010, С. 395-421

12. Яковлева Е.В. Нормативные и перформативные аспекты социальных прогнозов в контексте философии образования / М.И. Бойченко, Е.В. Яковлева, О.Я. Кушир / [Электронный ресурс], Перспективы науки и образования, Международный электронный научный журнал, Режим доступа: <http://pnojournal.wordpress.com/archive19/19-02>

REFERENCES

1. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. N.Y., (1964), 402 p. ISBN: 0-226-04119-0
2. Shultz T. Investment in Human Capital. An American Economic Review, Vol. 51, No.1 N.Y.L., (1961), P. 1-17
3. Ukraina v mizhnarodnykh reitynhakh [Elektronnyi resurs] / Fond pidtrymky vynakhodiv Minekonomrozvytku. Rezhym dostupu: <https://www.sfii.gov.ua/ukrain-v-mizhnarodnykh-reytingakh/>
4. Hrishnova O. A. Education Efficiency as a Motivation Factor for Investing in Human Capital // Regional Perspectives. – (2002). – № 3–4 (22–23). – P.69–72.
5. Human Development Report 2016. – [Electronic resource] / UNiLibrary, Access mode: https://www.oecd-ilibrary.org/economic-and-socialdevelopment/2016_58f3a150-ru/2016_58f3a150-ru.

6. Human capital development: Towards quality reforms / under the dir. O. Pyshchulinoi. – K: Publishing house “Zapovit”, (2018). – 365 s.

7. How much does it cost to rent an apartment in Poland? [Electronic resource] / Access mode: <http://ukr.net.pl/1dMHMR3R>

8. Apartments for rent in Ukraine: where are the greatest offers and what is the average cost (infographic) [Electronic resource] / Finance.ua. Access mode: <https://news.finance.ua/ua/news/-/429447/orenda-kvartyr-v-ukrayini-de-najbilshe-propozytisij-i-yaka-serednya-vartist-infografika>

9. Pidhaina Ye. « Physical map of the world of IT: who earns the most from advanced technologies» [Electronic resource] / Mind. Access mode: <https://mind.ua/publications/20179545-fizichna-karta-it-svitu-hto-najbilshe-zaroblyae-na-novitnih-tehnologiyah>

10. Fohel Kh.Ie. Analysis of migration of highly skilled personnel and migration policy of Ukraine, [Electronic resource], PO « European Innovation Agency », (2018), 10 p., Access mode: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-migratsiyi-i-migratsijnoyi-polityky-Ukrayiny.pdf>

11. Romanenko O.V. Openness of human being in a globalized society / Being human in society: relationships, communication, spirituality: historical and philosophical perspective, K.: Promin, (2010), P. 395-421

12. Yakovleva O.V. Normative and performative aspects of social predictions in the context of philosophy of education. / M.I. Boichenko, O.V. Yakovleva, O. Kushnir / [Electronic resource], Perspectives of Science & Education, International Electronic Scientific Journal, Access Mode: <http://pnojurnal.wordpress.com/archive19/19-02>
